

אליעזר אלינר / ירושלים

א. על תפילת שמונה עשרה

(א) השיבנו

(א)	(ב)	(ג)
השיבנו	אבינו	לתורתך
(א)	(ב)	(ג)
וקרבנו	מלכנו	לעבודתך
(א)	(ג)	(ב)
והחזירנו	בתשובה	שלמה לפניך

שלושת המשפטים שבברכה יש להם מבנה דומה בכל, חוץ מן השורה השלישית, שבה אין מלת פנייה (כמו "אבינו" "מלכנו") וכנראה המלה "לפניך" שבסוף השורה באה במקומה. לעומת זה "בתשובה שלמה" נראה כמקביל למלות ההשלמה ("לתורתך", "לעבודתך") שבשתי השורות הראשונות.

דרך זאת של הפיכת הסדר בשורה אחרונה היא רגילה בשורות מקבילות כגון (באבות ג, יג): "מסורת סייג לתורה, מעשרות סייג לעושר... סייג לחכמה שתיקה". תופעה סגנונית זאת נקראת בלועזית "חיאסמוס".

סדרן של שלוש השורות שבברכה, שכל אחת מתחילה בציווי, אינו מקרי אלא מכוון. "השב", "קרב", "החזר" — יש להם הוראות שונות, המחייבות את הסדר הזה דווקא: אדם שב מדרכו כאשר הוא הופך פניו מן הכיוון שהוא הולך בו ופונה לכיוון אחר. זה הוא הצעד הראשון שבתשובה, ההחלטה לעזוב את ההרגל של הדרך הרעה ולפנות אל הדרך הטובה. לצעד זה נגיע אם נעזרר געגועים בלבנו אל הקב"ה שהוא "אבינו" וההכשרה לצעד זה היא בלימוד ובעיון ("לתורתך") שיבררו לנו מה חובתנו ואיך אנחנו צריכים לנהוג.

החלטה זאת צריכה להביא למאמץ להתקרב אל הקב"ה ("וקרבנו") מתוך יראת הרוממות ("מלכנו"). בעל תשובה, המכבד את החלטתו לשוב, צריך לעמול הרבה בתיקון מידותיו ומעשיו ("לעבודתך") ולהתגבר על ההרגל והשגרה המחזירים אותו תמיד אל הדרך הקודמת.

ואז יגיע באמת אל המצב שבו הוא צריך להיות ("והחזירנו"), כאשר תשובה-
 תו תצא מן הכוח אל הפועל ותהיה שלמה ובת קיימא. הוא יתקרב אל הקב"ה
 עד שיעמוד ממש לפניו, כי "במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים
 גמורים יכולים לעמוד" (ברכות לד, ע"ב), ו"גדולה תשובה שמגעת עד כיסא
 הכבוד, שנאמר (הושע יד, ב): 'שובה ישראל עד ה' אל ה' יך' " (יומא פו,
 ע"א).

(ב) ולירושלים עירך

כשאנו מתפללים על שיבת השכינה לירושלים, כוונתנו היא בעיקר לעיר
 העתיקה, זו המוקפת חומה משנים קדמוניות (בה נמצאים הר הבית, הכותל
 המערבי, בתי הכנסת העתיקים) והיתה כבושה על ידי הערבים עד כ"ח באייר
 תשכ"ז.

העיר העתיקה היא מקודשת יותר מכל ארץ ישראל ועריה, וקדושתה
 קרובה לקדושת הר הבית. דרגת הקדושה של העיר העתיקה היא כקדושת
 מחנה ישראל במדבר, שעליו נאמר (במדבר ה, ב): "וישלחו מן המחנה כל
 צרוע וכו'".
 משנה כלים א, ח:

לפנים מן החומה מקודש מהם (משאר ערי ארץ ישראל) שאוכלים שם קדשים
 קלים ומעשר שני; הר הבית מקודש ממנו...

בקשותינו הן איפוא ארבע:

(א) "ולירושלים עירך ברחמים תשוב" — שישוב הקב"ה לתוך שטח העיר

המקודש;

(ב) "ותשכון בתוכה כאשר דברת" — שתשרה השכינה בהר הבית ומסביב
 לו, כאשר נאמר פעמים רבות בפי הנביאים (למשל בזכריה ח, ג: "שבתי אל
 ציון ושכנתי בתוך ירושלים, ונקראה ירושלים עיר האמת והר ה' צבאות הר
 הקדש").

(ג) "ובנה אותה בקרוב בימינו בנין עולם" — בניינה העתיד של ירושלים
 על ידי הקב"ה גם הוא הובטח פעמים רבות על ידי הנביאים (כגון זכריה
 ב, ט: "ואני אהיה לה נאום ה' חומת אש סביב, ולכבוד אהיה בתוכה;
 ועתידה ירושלים המקודשת להתפשט הרבה על כל סביבותיה ולכלול גם את
 העיר החדשה של עכשיו — עי' לדוגמה ירמיה לא, לח—מ; זכריה ב, ח; יד, י;
 פסחים ג, ע"א; בבא בתרא עה, ע"ב; ובשיר השירים רבה, פרשה ב: "עתידה
 ירושלים להתרחב ולעלות ולהיות מגעת עד כסא הכבוד");

(ד) "וכסא דוד עבדך מהרה לתוכה תכין" — החזרת מלכות בית דוד לתוך
 העיר שתהיה בירתה. את המלים "לתוכה (לא בתוכה!)" תכין" נפרש לפי

אליעזר אלינר

המצב של היום כך: אנחנו בונים את כיסא דוד, מכינים את הבסיס למלכותו מחוץ לחומות ירושלים. יעזרנו הקב"ה להכניס את כיסא דוד המוכן פנימה...

(ג) את צמח דוד

אחר הבקשה על בניין ירושלים באה הבקשה על מלכות בית דוד. הגמרא (מגילה יח, ע"א) הביאה סמך לזה מן הפסוק בהושע (ג, ה): "אחר ישובו בני ישראל (לבית המקדש) ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם". הביטוי "את צמח דוד מהרה תצמיח" מבוסס על דברי ירמיה המנבא (לג, י-יד) על החזרת השמחה והששון לערי יהודה וחוצות ירושלים ומבטיח אחרי כן (פס' טו-טז): "בימים ההם ובעת ההיא אצמיח לדוד צמח צדקה... בימים ההם תושע יהודה וירושלים תשכן לבטח" (עניין המלכות מודגש יותר בדבריו הדומים של ירמיהו בפרק כג, ה-ו: "והקימותי לדוד צמח צדיק ומלך מלך והשכיל... בימיו תושע יהודה וישראל ישכן לבטח"). התמונה של צמיחת צמח מזכירה גם את דברי ישעיהו (א, א): "ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משר" שיו יפרה".

כל המליצות האלה מושפעות משיר המעלות שבתהלים קלב המדבר על בחירת ירושלים למנוחת ה' ולמושבו עדי עד, ובפסוק יז הוא אומר: "שם אצמיח קרן לדוד, ערכתי נר למשיחי". (זכור שבתפילת ימים נוראים אנחנו מבקשים: "ובכן תן כבוד ה' לעמך... וצמיחת קרן לדוד עבדך ועריכת נר לכן ישי משיחך במהרה בימינו").

"וקרנו תרום בישועתך" — בישועה שתבוא ממך (מהקב"ה), שאתה תשלח לו, כמו (תהלים כא, ב): "ה' בעוזך ישמח מלך, ובישועתך מה יגל מאד" וכמו (ישעיה יב, ב): "הנה ה' ישועתי, אבטח ולא אפחד".

"כי לישועתך קוינו כל היום" — לישועה שאתה תושיע אותנו כמו במשפט הקודם. אך אפשר גם לפרש "בישועתך" — בישועה שאתה תקבל, כמו שאומרים אל הנתון בצרה בתהלים כ ("יענך ה' ביום צרה"): "גרננה בישועתך (שאתה תקבל)... ימלא ה' כל משאלותיך (שאתה שואל)", וכמו שאמר ישעיה (סב, א) על ירושלים: "וישועתה כלפיד יבער", הישועה שתקבל ירושלים.

אנחנו מקוים כל היום לישועת ה' בשני מובנים: גם שה' יושיע לנו, גם שהוא עצמו כביכול יושע, כי בהיות ישראל בגלות גם הוא "עמו אנכי בצרה" (תהלים צא, טו), ובמקומות רבים תיארו הנביאים את הקב"ה נתון בצרה עם ישראל (למשל ישעיה סג, ט: "בכל צרתם לו צר", וראה דברי ר' שמעון בר יוחאי במגילה כט, ע"א וסיפורו של ר' יוסי בברכות ג, ע"א).

(ד) סדר הברכות האמצעיות של שמונה עשרה

שלוש הברכות הראשונות ("אבות" עד "מגן אברהם"; "גבורות" עד "מחיה המתים"; "קדושת השם" עד "האל הקדוש") משותפות לשמונה עשרה של חול ולכל תפילות העמידה של שבתות ומועדים. כן גם שלוש הברכות האחרונות ("עבודה" מן "רצה" עד "המחזיר שכינתו לציון"; "הודאה" מן "מודים" עד "הטוב שמך ולך נאה להודות"; "ברכת כהנים" או "ברכת שלום" עד "המברך את עמו ישראל בשלום").

מיוחדות לימות החול הן רק הברכות האמצעיות, שכולן בקשות הן ומספרן 13 (כי סך כל הברכות הוא אצלנו — 19). בשבתות ובימים טובים משמיטים את כולן ומתפללים במקומן ברכה אחת מעניין היום.

ברכות בקשה אלה מתחלקות קודם כל לשני סוגים: (א) בקשות לצורכי האדם הפרטי (גם הן נאמרות בלשון רבים בשביל כל הפרטים); (ב) בקשות בענייני האומה.

בקשות הצרכים הפרטיים מתחלקות גם הן לשניים: (1) צרכים פרטיים דוחניים; (2) צרכים פרטיים גופניים.

הבקשות לצרכים פרטיים דוחניים הן ארבע¹:

(4) דעת. זה הוא הדבר העיקרי, העושה את האדם לאדם ומבדיל אותו מן הבהמה. מי שאין בו חס ושלום דעת, פטור מכל המצוות (חרש, שוטה וקטן) כמי שאינו בכלל אדם.

מבקשים אנו מהקב"ה: "חננו מאתך חכמה בינה ודעת" (ראה הפסוק האחרון בהושע: "חכם ויבן" ... "נבון וידעם") או "דעה, בינה והשכל".

(5) תשובה. הדעת הנכונה תביא את האדם בלי ספק לתיקון מעשיו. לתשובה. לזה אנחנו מבקשים את עזרתו של הקב"ה (על מבנה הברכה הזאת עי' לעיל עמ' 170–171).

(6) סליחה. המתקן מעשיו וחוזר בתשובה שלמה יזכה לסליחה על כל מה שהעוה פעם.

(7) גאולה. האדם המגיע למצב זה הוא אדם מאושר, נגאל מכל צרות ומכל נגעי בני אדם (השווה תהלים קג, ג-ד: "הסולח לכל עוונתי... הגואל משחת חייכי, המעטרכי חסד ורחמים"). הגאולה המבוקשת בברכה זאת היא איפוא גאולת האדם הפרטי, ולא גאולת האומה הישראלית מצרותיה ומגלותה. עד כאן ארבע בקשות לצורכי הפרט הרוחניים. עכשו באות שתי בקשות לצורכי הפרט הגשמיים:

1 את המספרים נתחיל ממס' 4, כי כבר קדמו שלוש ראשונות.

(8) ר פ ו א ה .

(9) פ ר נ ס ה . הבקשה לפרנסה מנוסחת בצורה המתאימה למצבו הנורמלי של עם ישראל, כשבניו יושבים בארץ ומתפרנסים מיבולה. כשהשנה מתברכת (הברכה נקראת גם "ברכת השנים"), כשהגשמים יורדים בעתם בחורף וכל מיני תבואתה מתברכים, מצויה הפרנסה גם לעובדי האדמה, גם לכל בעלי שאר המקצועות, כי גם פרנסתם תלויה סוף סוף בברכת האדמה.

מובן הדבר, שהקדמנו את הבקשות על הצרכים הרוחניים לבקשות הגשמי מיות, אף על פי שאפשר לראות באחרונות תנאי קודם להשגת הראשונות: בלי גוף בריא ולחם לאכול קשה לו לאדם דגיל להשיג הישגים רוחניים.

מכאן אנחנו עוברים לשש בקשות על צרכי האומה:

(10) ק י ב ו ן ג ל ו י ו ת . עלייתם של היהודים מארבע כנפות הארץ אל ארצם וישיבתם בה — הן התנאי הראשון לפתרון כל בעיותיה של האומה הישראלית. בחסד ה' אנחנו רואים בדורנו את בקשתנו זאת מתמלאת יותר ויותר, ועדיין אנחנו מתפללים להקב"ה שיעזור לנו להשלים את הקיבוץ ("וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ"). אף על פי שהיום תלוי הרבה מאוד בנו וברצוננו.

(11) ה ש ב ת ה מ ש פ ט . מבקשים אנחנו שישראל המקובצים לארצם יכוננו פה מדינה המבוססת על הצדק והמשפט של התורה (ראה בישעיה א, כו-כו): "ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה, אחרי כן יקרא לך עיר הצדק... ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה".

(12) ע ו נ ש ל ר ש ע י מ . הברכה הזאת, הנקראת גם "ברכת המינים" היא הנוספת לייח הברכות שסודרו כבר מקודם. בדורו של רבן גמליאל דיבנה ראו צורך לכלול בין הבקשות הלאומיות גם בקשה על הכנעת הזדים ושמך אותה אחרי הבקשה להשבת המשפט ולפני "על הצדיקים".

(13) ג מ ו ל ל צ ד י ק י מ . הבקשה הזאת יחד עם הקודמת הן תוצאה של הברכה מס' 11 — השבת המשפט.

בברכה הזאת כוללים גם את הזקנים והסופרים וגם את הגרים, ואגב אנחנו מבקשים גם "עלינו" עצמנו, שיהא חלקנו עם הבוטחים בשמו באמת. (14) ב נ י י ן י ר ו ש ל י מ . אחרי הבקשות על הסדר הצודק במדינה אנו עוברים לבקש על המרכו. העיר ירושלים היא לא רק בירת המדינה, אלא מרכז כל עם ישראל, ועיני כולם נשואות אליה (פרטים על נוסח הברכה הזאת והברכה הבאה תמצא לעיל עמ' 171).

(15) מ ש י ח ב ן ד ו ד . השלמת בניין ירושלים בהמלכת מלך בתוכה מבית דוד, המלך המשיח, אשר עליו ניבאו כל הנביאים (קרא לדוגמא בישעיה פרק יא) וימיו הם "ימות המשיח" שבהם יתוקן כל העולם במלכות שדי.

הברכה המסיימת את שורת ברכות הבקשה שבשמונה עשרה של חול היא :
 (16) קבלת התפילה. זאת הבקשה הכוללת, שישמע ה' כל בקשור-
 תינו ברחמים וברצון, ולכן יש מקום לכלול בברכה זו כל מיני בקשות שלא
 נכללו בברכות הקודמות. ישנם סידורים שבהם נדפסו כאן בקשות פרטיות
 לסליחה או לפרנסה, שבעצם היה אפשר לשים אותן בברכות המתאימות
 (מס' 6 ומס' 9). על כל פנים אנחנו אומרים בתוך הברכה הזאת תוספת ליום
 צום, המבקשת מאת הקב"ה לענות לנו ביום התענית הזה. שליח ציבור, כשהוא
 חוזר על התפילה בקול רם ביום התענית, עושה מן הבקשה הזאת ברכה
 מיוחדת, שהוא אומר אותה בין "גואל" (מס' 7) ל"רופא" (מס' 8), כלומר בסוף
 שורת בקשות הצרכים הרוחניים וחותרם בה "העונה לעמו ישראל בעת צרה".
 מספר הברכות שמברך שליח ציבור ביום זה הוא איפוא באמת 20.

סיכום

את כל ברכות שמונה עשרה אפשר לסכם כך :

(1-3) שלוש ראשונות

(אבות, גבורות, קדושת השם)

בקשות על האומה	בקשות על הפרט
(10) קיבוץ גלויות	(4) דעת
(11) השבת המשפט	(5) תשובה
(12) עונש לרשעים	(6) סליחה
(13) גמול לצדיקים	(7) גאולה
(14) בנין ירושלים	(8) רפואה
(15) משיח בן דוד	(9) פרנסה

} צרכים רוחניים
 } צרכים גשמיים

(16) קבלת התפילה

(17-19) שלוש אחרונות (עבודה, הודאה, ברכת כהנים).

סידרו את הברכה מס' 9 (פרנסה) כאחרונה בשורת הבקשות על הפרט, אבל יחד עם זה אפשר לראות בה הקדמה ותנאי קודם לשורת הבקשות על האומה : לצורך קיבוץ הגלויות (מס' 10) נחוצה ברכת האדמה והצלחת יכולה שתיתן פרנסה למתקבצים לתוכה ומתיישבים בה. הגמרא (במגילה יו, ע"ב) מסמיכה באמת את הסדר הזה על הפסוק ביחזקאל (לו, ח) : "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל, כי קרבו לבוא". ועל הפסוק הזה אמר רבי אבא (בסנהדרין צח, ע"א) : "איך לך קץ מגולה מזה" — ופירש רש"י שם : "כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה, אז יקרב הקץ" (קץ הימין).